

**ФУНДАМЕНТАЛ ВА
КЛИНИК ТИББИЁТ
АХБОРОТНОМАСИ**

***BULLETIN OF* FUNDAMENTAL
AND CLINIC MEDICINE**

2025, №3 (17)

МИНИСТЕРСТВО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

**BULLETIN OF FUNDAMENTAL
AND CLINIC MEDICINE**
**ФУНДАМЕНТАЛ ВА КЛИНИК
ТИББИЁТ АХБОРОТНОМАСИ**
**ВЕСТНИК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ И
КЛИНИЧЕСКОЙ МЕДИЦИНЫ**

Научный журнал по фундаментальным и клиническим
проблеме медицины
основан в 2022 году

Бухарским государственным медицинским институтом
имени Абу Али ибн Сино
выходит один раз в 2 месяца

Главный редактор – Ш.Ж. ТЕШАЕВ

Редакционная коллегия:

*С.С. Давлатов (зам. главного редактора),
Р.Р. Баймурадов (ответственный секретарь),
М.М. Амонов, Г.Ж. Жарилкасинова,
А.Ш. Иноятов, Д.А. Хасанова, Е.А. Харибова,
Ш.Т. Уроков, Б.З. Хамдамов*

*Учредитель Бухарский государственный
медицинский институт имени Абу Али ибн Сино*

2025, № 3 (17)

Адрес редакции:

Республика Узбекистан, 200100, г.
Бухара, ул. Гиждуванская, 23.

Телефон (99865) 223-00-50

Факс (99866) 223-00-50

Сайт <https://bsmi.uz/journals/fundamental-ya-klinik-tibbiyot-ahborotnomasi/>

e-mail baymuradovravshan@gmail.com

О журнале

*Журнал зарегистрирован
в Управлении печати и информации
Бухарской области
№ 1640 от 28 мая 2022 года.*

*Журнал внесен в список
утвержденный приказом № 370/б
от 8 мая 2025 года реестром ВАК
в раздел медицинских наук.*

Редакционный совет:

Абдурахманов Д.Ш.	(Самарканд)
Абдурахманов М.М.	(Бухара)
Баландина И.А.	(Россия)
Бахронов Ж.Ж.	(Бухара)
Бернс С.А.	(Россия)
Газиев К.У.	(Бухара)
Деев Р.В.	(Россия)
Ихтиярова Г.А.	(Бухара)
Казакова Н.Н.	(Бухара)
Калашникова С.А.	(Россия)
Каримова Н.Н.	(Бухара)
Курбонов С.С.	(Таджикистан)
Маматов С.М.	(Кыргызстан)
Мамедов У.С.	(Бухара)
Мирзоева М.Р.	(Бухара)
Миршарапов У.М.	(Ташкент)
Набиева У.П.	(Ташкент)
Наврузов Р.Р.	(Бухара)
Нуралиев Н.А.	(Бухара)
Орипов Ф.С.	(Самарканд)
Раупов Ф.С.	(Бухара)
Рахмонов К.Э.	(Самарканд)
Рахметов Н.Р.	(Казахстан)
Удочкина Л.А.	(Россия)
Хамдамова М.Т.	(Бухара)
Ходжаева Д.Т.	(Бухара)
Худойбердиев Д.К.	(Бухара)

МУНДАРИЖА // СОДЕРЖАНИЕ // CONTENTS

Амонов Ш.Б., Бахронов Ж.Дж. <i>Сут беги саратон касаллиги кимётерапияси ва коррекциясида каламушлар терисининг морфологияси</i>	10	Amonov Sh.B., Bakhronov J.Dj. <i>Skin morphology in rats under chemotherapy and correction of breast cancer</i>
Алимова Ш.Ш., Сохибова З.Р. <i>Методы визуализации субклинического атеросклероза и их значение в стратификации сердечно-сосудистого риска</i>	19	Alimova Sh.Sh., Sokhibova Z.R. <i>Methods of visualization of subclinical atherosclerosis and their importance in stratification of cardiovascular risk</i>
Ашурова Н.Г. <i>Ўсмир қизлар ҳайз функцияси бузилишларида Д витамини ва микроэлементлар танқислигининг роли ва коррекциялаш усуллари</i>	23	Ashurova N.G. <i>The role of D vitamin and microelements deficiency in menstrual function disorders in adolescent girls and their correction methods</i>
Агабабян Л.Р., Ахмедова А.Т. <i>Дистанционный мониторинг артериального давления в акушерстве: опыт и перспективы профилактики осложнений</i>	30	Agababayan L.R., Akhmedova A.T. <i>Remote blood pressure monitoring in obstetrics: experiences and prospects for complication prevention</i>
Алимова Н.П., Хасанова Д.А. <i>Сравнительная оценка морфометрических параметров гипертрофированной глоточной миндалины возрастном аспекте</i>	37	Alimova N.P., Khasanova D.A. <i>Comparative assessment of morphometric parameters of hypertrophying pharyngeal tonsils in age aspect</i>
Абдумаджидов Х.А., Буранов Х.Ж., Уроков Ш.Т. <i>Юрак хавфли ўсмаларининг диагностикаси ва хирургик даволаниши</i>	43	Abdumadjidov Kh.A., Buranov Kh.J., Urakov Sh.T. <i>The diagnosis and surgical treatment of the malignant heart tumors</i>
Ахмадова М.А. <i>Кo'krak bezi saratoni diagnostikasida ultratovush tekshiruvining asosiy jihatlari</i>	48	Akhmadova M.A. <i>Key aspects of ultrasound in the diagnosis of breast cancer</i>
Berdiyarova Sh.Sh., Najmiddinova N.K., Abdumannonova M.O. <i>Bronxial astma bilan og'rigan bemorlarni reabilitatsiya qilishda interleykinlarning ahamiyati</i>	51	Berdiyarova Sh.Sh., Najmiddinova N.K., Abdumannonova M.O. <i>The importance of interleukins in the rehabilitation of patients with bronchial asthma</i>
Bahodirov B.Sh. <i>Dismetabolik nefropatiyasi bo'lgan bolalarda siydik yo'llari infeksiyasi kechish xususiyatlari</i>	57	Bahodirov B.Sh. <i>Features of urinary tract infection progression in children with dysmetabolic nephropathy</i>
Бахронов Ж.Ж., Тухтамуродова А.Ш. <i>Каламушларда саратон касаллигида кимётерапия қўлланилганда нефронларда морфологик кўрсаткичларини ўзгариши</i>	60	Bahronov J.J., Tukhtamurodova A.SH. <i>Changes in morphological parameters in nephrons using chemotherapy for cancer diseases in rats</i>
Бекмуродова М.Р., Даминов Ф.А. <i>Оценка психоэмоционального состояния у пожилых пациентов с ожогами: влияние психоэмоциональной поддержки на исход лечения</i>	65	Bekmurodova M.R., Daminov F.A. <i>Assessment of psychoemotional state in elderly patients with burns: the impact of psychoemotional support on treatment outcomes</i>
Berdiyarova Sh.Sh., Najmiddinova N.K., Raxmatov J.A., Norboyeva N.A., Xolboyeva D.Z. <i>Bolalarda temir yetishmasligi anemiyasining zamonaviy laborator diagnostika tamoyillari</i>	69	Berdiyarova Sh.Sh., Najmiddinova N.K., Raxmatov J.A., Norboyeva N.A., Kholboyeva D.Z. <i>Principles of modern laboratory diagnostics of iron deficiency anemia in children</i>
Бахронов Б.Б., Наврузов Р.Р. <i>Использование биостимуляторов для коррекции морфофункциональных нарушений пищевода крыс при токсическом воздействии угарного газа</i>	72	Bakhronov B.B., Navruzov R.R. <i>Use of biostimulants for the correction of morphofunctional disorders of the esophagus in rats under the toxic influence of carbon monoxide</i>

Газиев К.У. <i>Операциядан кейинги қайталанувчи вентрал чурраларда жарроҳлик ёндашуви</i>	83	Gaziev K.U. <i>Surgical approaches to recurrent ventral hernias after surgery</i>
G'oyibov S.S., Abduvaliyeva N.B. <i>Bachadon bo'yni "kalta" bo'lgan ayollarda muddatdan oldingi tug'ruqni oldini olishda progesteronni qo'llash</i>	87	Goyibov S.S., Abduvalieva N.B. <i>Use of progesterone in preterm birth prevention in women with a "short" cervix</i>
Гиёсова С.Н., Раджабов А.Б. <i>Морфометрический анализ предстательной железы у крыс подросткового возраста на фоне моделирования ревматоидного артрита</i>	91	Giyosova S.N., Radjabov A.B. <i>Morphometric analysis of the prostate gland in adolescent rats in rheumatoid arthritis modeling</i>
Газиев К.У. <i>Перитонитда ичакларнинг интубациясини қўлланиши</i>	95	Gaziev K.U. <i>Intestinal intubation in peritonitis</i>
Даминов Ф.А., Бобокулов А.У. <i>Гастродуоденал яралардан қон кетиши асоратини олдини олиш чоралари</i>	99	Daminov F.A., Bobokulov A.U. <i>Preventive measures for bleeding in gastroduenal ulcers</i>
Jumayev A.H., Saidov A.A. <i>To'liq olib qo'yiladigan tish protezlaridan foydalanishda mahalliy ozon terapiyasining og'iz bo'shlig'ining shilliq qavatiga ta'sirini qiyosiy tahlili</i>	103	Jumayev A.H., Saidov A.A. <i>The effect of local ozone therapy on the mucous membrane of the oral cavity when using fully removable dental prostheses</i>
Jumayev M.M. <i>O'zbekistonning 25–30 yoshli aholisi orasida temporomandibulyar disfunksiyalar: klinik tadqiqotlar va mutaxassislar qarashlari asosidagi tahlil</i>	107	Jumayev M.M. <i>Temporomandibular dysfunctions among the 25–30-year-old population in Uzbekistan: an analysis based on clinical studies and expert opinions</i>
Зиёдуллаев М.М. <i>Макроанатомические и иммуногистохимические показатели сердца при отравлении этанолом</i>	113	Ziyodullaev M.M. <i>Macroanatomical and immunohistochemical indicators of the heart in ethanol poisoning</i>
Ibragimova N.S., Isakulova M.M., Berdiyarova Sh.Sh., Ortikova S.T., Misirova N.N. <i>Prostata bezi saratoni diagnostikasini takomillashtirish</i>	123	Ibragimova N.S., Isakulova M.M., Berdiyarova Sh.Sh., Ortikova S.T., Misirova N.N. <i>Improving prostate cancer diagnostics</i>
Ibodullaeva N.M. <i>Bachadon saraton oldi kasalliklarida nevrologik va psixoemotsional o'zgarishlar (adabiyotlar tahlili)</i>	126	Ibodullaeva N.M. <i>Neurological and psychoemotional changes in precancerous uterine diseases (literature review)</i>
Ibragimova M.Sh. <i>Bolalar miya falaji spastik diplegiya shakli bilan og'riqan bemorlarni bosqichma-bosqich reabilitatsiya qilishning afzalliklari</i>	131	Ibragimova M.Sh. <i>Advantages of staged rehabilitation for children with cerebral palsy in the form of spastic diplegia</i>
Isanova Sh.T., Muxtarova A.A. <i>Metabolik o'zgarishlar va uyqusizliklar o'rtasidagi bog'liqlik: adabiyotlar sharhi</i>	137	Isanova Sh.T., Mukhtarova A.A. <i>The relationship between metabolic disorders and sleep disturbances in children: a literature review</i>
Исмоилова М.Ю. <i>Гулимансар ўсимлигининг алергик касалликларда қўллаш ва самарадорлигини баҳолаш</i>	140	Ismailova M.Yu. <i>Application of the safflower plant in allergic diseases and evaluation of its effectiveness</i>
Исомадинова Л.К., Исакулова М.М., Абдувоҳидова Ш.А., Эшқувватова О.Э. <i>Лабораторные маркеры и клинико-лабораторные особенности эклампсии у беременных: диагностика и мониторинг</i>	145	Isomadinova L.K., Isakulova M.M., Abduvohidova Sh.A., Eshkuvvatova O.E. <i>Laboratory markers and clinical-laboratory features of eclampsia in pregnant women: diagnosis and monitoring</i>

**O'ZBEKISTONNING 25–30 YOSHLI AHOLISI ORASIDA TEMPOROMANDIBULAR
DISFUNKSIYALAR: KLINIK TADQIQOTLAR VA MUTAXASSISLAR QARASHLARI
ASOSIDAGI TAHLIL**

Jumayev M.M.

Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti, Buxoro sh., O'zbekiston
miraziz_jumayev@bsmi.uz

Rezyume. Temporomandibular disfunktsiyalar (TMD) — jag' bo'g'imi va unga tutash mushaklar-ning funksional buzilishlari bilan tavsiflanadigan og'riqli klinik sindrom bo'lib, ko'pincha yosh kattalarda, ayniqsa 25–30 yosh oralig'idagi shaxslar orasida uchraydi. Ushbu maqola uchta turli mintaqada (Saudiya Arabistoni, Finlyandiya, Turkiya) o'tkazilgan klinik tadqiqotlar asosida TMDning epidemiologiyasi, xavf omillari va simptomatik ifodalanishini qiyosiy tarzda tahlil qiladi. Shuningdek, maqola O'zbekiston konteks-tida ushbu muammo holatini ko'rib chiqadi va mavjud davolash amaliyotlari, diagnostika imkoniyatlari hamda stomatologik yordamning qamrovi nuqtai nazaridan mintaqaviy farqlarni yoritadi. Maqolada taniqli stomatolog olimlar — Gilles J. Lavigne (TMD va uyqu bruksizmi o'rtasidagi bog'liqlik), Rüdiger Emshoff (vizual diagnostika va ultratovush usullari bo'yicha ishlari), va James Q. Swift (multidisiplinar davolash yondashuvlari) — ning ilmiy qarashlari asosida zamonaviy nazariy yondashuvlar ham keltiriladi. O'zbekistonda TMDga oid epidemiologik ma'lumotlar yetarli darajada mavjud emasligi tufayli, maqolada mavjud bo'lgan cheklangan klinik ma'lumotlar va talabalar orasidagi kuzatuvlar asosida tahliliy mulo-hazalar berilgan. Ushbu maqolaning maqsadi — TMD tarqalishini xalqaro va lokal (O'zbekiston) miqyosda solishtirish, zamonaviy ilmiy manbalar asosida patologiyani aniqlash va unga qarshi samarali diagnostika hamda davolash strategiyalarini taklif qilishdir. Tahlillar TMDga olib keluvchi omillar sifatida psixologik stress, parafunktsional odatlar, bruksizm va noto'g'ri yotish holatlari kabi omillarni ajratib ko'rsatadi. Shuningdek, maqola stomatologik xizmatni takomillashtirish bo'yicha O'zbekiston uchun zarur bo'lgan tavsiyalarni beradi.

Kalit so'zlar: temporomandibular disfunktsiya (TMD); bruksizm; psixologik stress; epidemiologiya; stomatologiya; diagnostika; multidisiplinar davolash.

**TEMPOROMANDIBULAR DYSFUNCTIONS AMONG THE 25–30-YEAR-OLD POPULATION IN
UZBEKISTAN: AN ANALYSIS BASED ON CLINICAL STUDIES AND EXPERT OPINIONS**

Jumayev M.M.

Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sino, Bukhara, Uzbekistan
miraziz_jumayev@bsmi.uz

Resume. Temporomandibular dysfunctions (TMD) are painful clinical syndromes characterized by functional disorders of the jaw joint and the surrounding muscles. They are most frequently observed in young adults, particularly among individuals aged 25–30. This article presents a comparative analysis of the epidemiology, risk factors, and symptomatic manifestations of TMD based on clinical studies conducted in three different regions (Saudi Arabia, Finland, and Turkey). The article also examines the status of this issue within the context of Uzbekistan, highlighting regional differences in terms of available treatment practices, diagnostic capabilities, and the scope of dental care. The article includes modern theoretical approaches based on the scientific perspectives of renowned dental researchers such as Gilles J. Lavigne (on the relationship between TMD and sleep bruxism), Rüdiger Emshoff (on visual diagnostics and ultrasound methods), and James Q. Swift (on multidisciplinary treatment approaches). Due to the limited availability of epidemiological data on TMD in Uzbekistan, the article offers analytical observations based on the available limited clinical data and student-based observations. The aim of this article is to compare the prevalence of TMD on both international and local (Uzbekistan) levels, to define the pathology using up-to-date scientific sources, and to propose effective diagnostic and treatment strategies. The analysis highlights psychological stress, parafunctional habits, bruxism, and incorrect sleeping postures as contributing factors to the development of TMD. Furthermore, the article provides recommendations essential for improving dental services in Uzbekistan.

Keywords: temporomandibular dysfunction (TMD); bruxism; psychological stress; epidemiology; dentistry; diagnostics; multidisciplinary treatment.

ВИСОЧНО-НИЖНЕЧЕЛЮСТНЫЕ ДИСФУНКЦИИ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА В ВОЗРАСТЕ 25–30 ЛЕТ: АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ КЛИНИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И МНЕНИЙ СПЕЦИАЛИСТОВ

Жумаев М.М.

Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али ибн Сино, г. Бухара, Узбекистан
miraziz_jumayev@bsmi.uz

Резюме. Височно-нижнечелюстные дисфункции (ВНЧС) — это болезненные клинические синдромы, характеризующиеся функциональными нарушениями височно-нижнечелюстного сустава и прилегающих мышц. Чаще всего они встречаются у молодых взрослых, особенно в возрасте от 25 до 30 лет. Настоящая статья представляет собой сравнительный анализ эпидемиологии, факторов риска и симптоматических проявлений ВНЧС на основе клинических исследований, проведённых в трёх разных регионах (Саудовская Аравия, Финляндия, Турция). Также в статье рассматривается ситуация в контексте Узбекистана, освещаются региональные различия в доступных методах лечения, диагностических возможностях и охвате стоматологической помощи. В статье приводятся современные теоретические подходы, основанные на научных взглядах известных стоматологов — Жюль Ж. Лавиня (связь между ВНЧС и ночным бруксизмом), Рюдигера Эмиофа (визуальная диагностика и методы ультразвукового исследования) и Джеймса К. Свифта (мультидисциплинарные подходы к лечению). В связи с ограниченностью эпидемиологических данных по ВНЧС в Узбекистане, в статье приводятся аналитические наблюдения, основанные на имеющихся клинических данных и наблюдениях среди студентов. Цель статьи — сравнить распространённость ВНЧС на международном и локальном (в Узбекистане) уровнях, определить патологию на основе современных научных источников и предложить эффективные стратегии диагностики и лечения. В анализе выделены такие факторы, способствующие развитию ВНЧС, как психологический стресс, парафункциональные привычки, бруксизм и неправильное положение тела во сне. Также в статье даны рекомендации, необходимые для совершенствования стоматологической помощи в Узбекистане.

Ключевые слова: височно-нижнечелюстная дисфункция (ВНЧС); бруксизм; психологический стресс; эпидемиология; стоматология; диагностика; мультидисциплинарное лечение.

Kirish: Temporomandibulyar disfunktsiyalar (TMD) — bu jag‘ bo‘g‘imi (TMJ), chaynash mushaklari va ularga tutash tuzilmalarni zararlaydigan mushak-skelet kasalliklari guruhini o‘z ichiga oladi. Ushbu disfunktsiyalar odatda yosh va o‘rta yoshdagi kattalarda uchraydi, ayniqsa 25–30 yosh oralig‘idagi shaxslar orasida keng tarqalgan. Bu yosh guruhidagi odamlar turmush tarziga bog‘liq stress omillariga duch kelib, natijada yuz va jag‘ sohasida og‘riq, mushaklarning zo‘riqishi, funksional buzilishlar va boshqa simptomlar bilan yuzma-yuz keladilar. Bugungi kunda global stomatologiya va tibbiyot sohasida TMDga qiziqish ortib bormoqda, biroq ayni paytda ushbu muammo ko‘plab hududlarda, xususan, Markaziy Osiyo va O‘zbekistonda yetarlicha aniqlanmaydi hamda davolash samaradorligi pastligicha qolmoqda.

Ushbu maqolada TMD bilan bog‘liq muammo tahlil qilinishi uchun uchta asosiy ilmiy tadqiqot tanlab olindi: Al-Khotani va boshq. (2019) tomonidan Saudiya Arabistonida o‘tkazilgan epidemiologik tadqiqot, Sipilä va boshq. (2017) tomonidan Finlyandiyada yoshlar orasida TMD va chekish hamda alkogol iste‘moli o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish, shuningdek, Kurt va boshq. (2023) tomonidan Turkiyada tibbiyot talabalarida TMD tarqalishini o‘rganish. Ushbu tadqiqotlar O‘zbekistonning demografik, ijtimoiy va madaniy jihatlariga yaqin bo‘lgan davlatlar tanlab olinib, yosh oralig‘i (25–30 yosh) va baholash mezonlari bo‘yicha bir xil sharoitda tahlil qilindi.

Mazkur tahlil O‘zbekiston sharoitida TMDning mavjudligi, sabab va oqibatlari, shuningdek, diagnostika va davolash usullari nuqtai nazaridan ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimining imkoniyatlari, stomatologik xizmatlarning qamrovi, mahalliy aholi hayot tarzi va psixologik omillar hamda madaniy odatlar hisobga olinib, TMDga qarshi samarali yondashuvlarni ishlab chiqish muhimligi ta‘kidlanadi. Shu tariqa, maqola zamonaviy diagnostika va davolash metodlarini mamlakatimizga moslashtirish yo‘llarini ko‘rsatishga intiladi.

Bundan tashqari, yosh kattalarda TMDga olib keluvchi asosiy xavf omillari sifatida psixologik stress, bruksizm (tishlarni g‘ijimlash), noto‘g‘ri yotish pozitsiyalari va parafunksional odatlar ko‘rsatib o‘tiladi. Ushbu omillar, shuningdek, uchta asosiy tadqiqotda ham keng tahlil qilingan va O‘zbekiston sharoitida ularning ahamiyati katta ekani ta‘kidlanadi. Shu bilan birga, ilmiy manbalarda tan olingan yetakchi stomatolog olimlarning – Gilles J. Lavigne, Rüdiger Emshoff va James Q. Swiftning zamonaviy nazariy yondashuvlari maqolada keltiriladi.

Shu tarzda, maqola TMD masalasini xalqaro va mahalliy miqyosda keng qamrovli va tizimli ravishda ko‘rib chiqishga xizmat qiladi, bu sohada O‘zbekistonda yangi ilmiy tadqiqotlar va sog‘liqni saqlash amaliyotlarini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Metodlar: Ushbu tadqiqotda temporomandibulyar disfunktsiyalar (TMD)ning yosh kattalar (25–30 yosh) orasidagi tarqalishi, sabab va davolash yondashuvlarini o‘rganish uchun xalqaro miqyosdagi uchta klinik tadqiqotning taqqoslovchi tahlili o‘tkazildi. Tanlangan tadqiqotlar Saudiya Arabistoni (Al-Khotani va boshq., 2019), Finlyandiya (Sipilä va boshq., 2017) va Turkiya (Kurt va boshq., 2023) mamlakatlarida olib borilgan bo‘lib, ular metodologik jihatdan o‘xshash va yosh guruh jihatidan mos keladi. Ushbu davlatlar O‘zbekistonning ijtimoiy-madaniy va demografik xususiyatlariga yaqinligi sababli tanlandi.

Tadqiqotlar har biri klinik ko‘riklar, o‘tkazilgan intervyu va anketalar orqali TMD simptomlari, shu jumladan og‘riq, mushaklarning zo‘riqishi, jag‘ bo‘g‘imining qichishishi va harakat cheklovlarini aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, diagnostik vositalar sifatida o‘rganilganlarda quyidagilar qo‘llanilgan:

Klinik baholash: Jag‘ bo‘g‘imi harakati, mushaklarning sezgirligi, bo‘g‘imda paydo bo‘ladigan shovqinlar (kliklash, g‘ichirlash) tekshirildi.

Psixologik testlar: Stress darajasi va bruksizm darajasini o‘lchash uchun maxsus so‘rovnomalar va testlar qo‘llanildi.

Radiologik usullar: Ba‘zi tadqiqotlarda (masalan, Emshoff va boshq. tavsiyalariga binoan) TMJning ultratovush va magnit-rezonans tomografiya (MRT) yordamida ko‘rilishi amalga oshirildi.

Taqqoslovchi tahlil metodologiyasi sifatida meta-tahlil emas, balki sifat va miqdoriy o‘rganishlarni integratsiyalash usuli tanlandi. Har bir tadqiqotdan olingan asosiy natijalar va statistik ko‘rsatkichlar taqqoslandi, simptomlarning tarqalishi, sabab omillari va qo‘llangan davolash yondashuvlari solishtirildi.

O‘zbekiston sharoitida esa epidemiologik ma‘lumotlar yetishmasligi sababli, ushbu xalqaro tadqiqotlar natijalari asosida lokal kontekst uchun xulosa chiqarishga harakat qilindi. Bundan tashqari, O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimining diagnostika va davolash imkoniyatlari, stomatologlar va shifokorlarning bilim darajasi ham tahlilga kiritildi. Mahalliy stomatologiya klinikalaridan olingan anekdot ma‘lumotlar yordamida TMD bilan bog‘liq holatlar va ularni davolash amaliyoti ham o‘rganildi.

Ushbu usullar yordamida maqolada TMDning yosh kattalar orasida tarqalishi, sabab-chora munosabatlari hamda mamlakatimiz sharoitida qanday yondashuvlar samarali bo‘lishi haqida asosli xulosalar berildi. Shu bilan birga, metodologiyaning cheklovlari, masalan, O‘zbekistondagi yetarlicha statistik ma‘lumotlarning yo‘qligi va xalqaro tadqiqotlarning to‘liq mos kelmasligi ham qayd etildi.

Natijalar: Ushbu maqolada taqqoslangan uchta xalqaro tadqiqot (Al-Khotani va boshq., 2019; Sipila va boshq., 2017; Kurt va boshq., 2023) natijalari yosh kattalar (25–30 yosh) orasida temporomandibulyar disfunktsiyalar (TMD) simptomlari va ularning tarqalishini o‘rganishga qaratilgan. Quyida asosiy topilmalar batafsil tahlil qilinadi.

Simptomlarning tarqalishi

Saudiya Arabistoni tadqiqotida ishtirokchilar orasida TMD simptomlari uchrash darajasi taxminan 47% bo‘lib, eng ko‘p qayd etilgan simptomlar jag‘ bo‘g‘imining kliklash tovushi (45%) va mushaklarda sezgirlik (40%) hisoblanadi. Og‘riq bilan bog‘liq simptomlar esa 35% respondentlarda qayd etilgan.

Finlandiya tadqiqotida esa umumiy TMD simptomlari tarqalishi biroz pastroq — taxminan 42%. Bu yerda mushak zo‘riqishi va og‘riq simptomlari bir xil darajada, ya‘ni 42% va 34% atrofida bo‘lib, kliklash tovushi esa 38% ni tashkil qiladi.

Turkiyada o‘tkazilgan tadqiqotda TMD simptomlari eng yuqori darajada kuzatilgan — 55% respondentlarda simptomlar mavjud. Ayniqsa, mushaklarning sezgirligi va zo‘riqishi 59% ni tashkil qilib, boshqa ikki mamlakatga nisbatan ancha yuqori ekanligi ko‘zga tashlanadi. Jag‘ bo‘g‘imi kliklashi 51%, og‘riq esa 36% darajasida qayd etilgan.

Simptomlar taqsimoti va taqqoslash

Ushbu ma‘lumotlar asosida simptomlarning taqsimoti o‘rtacha uchta hududda ham o‘xshash tendensiyaga ega ekanligi kuzatiladi. Biroq, Turkiyada mushaklarning sezgirligi yuqoriroq bo‘lishi, ehtimol mahalliy hayot tarzi, psixologik stress omillari va stomatologik amaliyot farqlari bilan bog‘liq.

Birinchi jadvalda uch mamlakatdagi asosiy TMD simptomlarining foiz ko‘rsatkichlari keltirilgan:

Simptom	Saudiya Arabistoni %	Finlandiya %	Turkiya %
Jag‘ bo‘g‘imi kiliklashishi	45	38	51
Mushak sezgirligi	40	42	59
Mastikatsiya paytidagi og‘riq	35	34	36

Davolash va diagnostika yondashuvlari. Ushbu tadqiqotlarda diagnostika usullari asosan klinik ko'rik va anamnezga asoslangan bo'lib, ba'zi hollarda MRT va ultratovush tekshiruvlari qo'llanilgan. Saudiya Arabistonida ko'proq an'anaviy klinik baholashlarga e'tibor qaratilgan bo'lsa, Finlyandiyada psixologik faktorlarni ham hisobga olgan kompleks yondashuv keng tarqalgan. Turkiyada esa talabalar orasida keng qamrovli so'rovnomalar orqali simptomlar tahlil qilingan.

Davolash usullari nuqtai nazaridan uch mamlakatda stressni kamaytirish, fizioterapiya va og'riq qoldiruvchi preparatlar keng qo'llaniladi. Biroq, Turkiyada bruksizmni kamaytirishga qaratilgan maxsus maxsus muolajalar (masalan, maxsus tish plastinkalari) ham keng qo'llanilishi qayd etildi.

O'zbekiston kesimida tahlil. O'zbekiston uchun temporomandibulyar disfunktsiyalar (TMD) masalasi so'nggi yillarda tobora ko'proq ahamiyat kasb etmoqda, ayniqsa yosh kattalar (25–30 yosh) orasida. Biroq, mamlakatimizda bu sohada keng qamrovli epidemiologik tadqiqotlar va aniq statistik ma'lumotlar yetarli emas. Bu holat, asosan, sog'liqni saqlash tizimidagi diagnostika imkoniyatlari, stomatologik xizmatlarning qamrovi va aholining stomatologik kasalliklarga e'tibor berish madaniyati bilan bog'liq.

O'zbekiston aholisi orasida TMD bilan bog'liq simptomlar ko'pincha yuz va jag' sohasidagi og'riqlar, mushaklarda zo'riqish va jag' bo'g'imining kliklashi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ushbu yosh guruhdagi shaxslar orasida, ayniqsa, shaharlar va yirik sanoat markazlarida stress omillari, noto'g'ri ovqatlanish, para-funksional odatlar (masalan, bruksizm) va noto'g'ri yotish pozitsiyalari keng tarqalgan. Bu omillar TMD rivojlanishiga bevosita ta'sir qilishi mumkin.

Shuningdek, O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy o'ziga xosligi ham TMDga olib keluvchi xavf omillarini ko'paytiradi. Masalan, yoshlar orasida ish bilan bog'liq stress, ish joyida uzoq vaqt kompyuter qarshisida o'tirish, mobil telefonlardan ko'p foydalanish natijasida bo'g'im va mushaklarga tushadigan ortiqcha zo'riqish kuzatiladi. Bu esa TMDda patologik o'zgarishlarni keltirib chiqarishi ehtimoli yuqori.

Tashxis va davolash borasida O'zbekistonda mavjud klinikalarda TMDni aniqlash uchun ko'p hollarda an'anaviy klinik ko'rik va bemorning shikoyatlari asosida baholash amalga oshiriladi. Biroq, zamonaviy diagnostika usullari — masalan, magnit-rezonans tomografiya (MRT) yoki ultratovush — keng tarqalmagan va ko'pchilik hududlarda mavjud emas. Bu esa TMDni to'liq aniqlash va samarali davolashga to'sqinlik qiladi.

Shu bilan birga, mahalliy stomatologlar orasida TMD bo'yicha malaka oshirish dasturlari va seminarlar o'tkazilishi borasida ijobiy o'zgarishlar mavjud. Bu esa diagnostika va terapiya sifatini oshirishga yordam bermoqda. Shu bilan birga, aholining og'riq va yuz-mushak disfunktsiyalariga bo'lgan e'tiborini oshirish uchun jamoatchilik salomatligini targ'ib qilish faoliyatlarini kuchaytirish zarur.

Mahalliy ijtimoiy-madaniy kontekstda odamlar ko'pincha yuz va bo'g'imdagi og'riqlarni oddiy charchoq yoki stress belgisi sifatida qabul qilib, mutaxassisga murojaat qilishni kechiktiradilar. Bu esa kasallikning surunkali shaklga o'tishiga va murakkablashuviga olib keladi. Shu bois, TMD bo'yicha profilaktika va dastlabki tashxis jarayonlarini rivojlantirish O'zbekistonda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi xalqaro tadqiqotlar natijalarini O'zbekiston sharoitida qo'llashda, yosh kattalar orasida TMD simptomlarining yuqori tarqalishini hisobga olib, davlat sog'liqni saqlash tizimida quyidagi choralar tavsiya etiladi:

TMDni erta aniqlash uchun mahalliy klinikalarda standartlashtirilgan diagnostika protokollarini joriy etish;

Stomatologlar va umumiy tibbiyot mutaxassislarini TMD bo'yicha muntazam malaka oshirish dasturlariga jalb qilish;

Aholini TMD simptomlari va profilaktikasi bo'yicha ma'lumot beruvchi axborot kampaniyalarini kuchaytirish;

Zamonaviy diagnostika usullarini mamlakat bo'ylab keng joriy etish va ularning xarajatlarini qisman qoplash uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish.

Shunday qilib, O'zbekistonning sog'liqni saqlash tizimi, stomatologiya amaliyoti va ijtimoiy madaniyatining integratsiyalashgan rivojlanishi orqali TMD muammosini samarali hal etish mumkin bo'ladi. Bu esa yosh kattalar sog'lig'ini yaxshilash, hayot sifatini oshirish va murakkab asoratlarning oldini olish uchun muhim shart hisoblanadi.

Xulosa: O'zbekistonda 25–30 yoshdagi yoshlar orasida temporomandibulyar disfunktsiyalar (TMD) bo'yicha keng ko'lamli epidemiologik tadqiqotlar hozircha cheklangan bo'lsa-da, mavjud xalqaro tajribalar hamda lokal sog'liqni saqlash amaliyotidagi kuzatuvlar ushbu muammoning yosh avlod orasida sezilarli darajada mavjudligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida TMD rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar sifatida psixologik stress, bruksizm, noto'g'ri yotoq gigiyenasi va hayot tarzining o'ziga xos xususiyatlari (masalan, ish bilan bog'liq zo'riqish, mobil qurilmalar va kompyuter oldida uzoq vaqt o'tirish)

aniqlanmoqda. Bu omillar nafaqat kasallikning boshlanishiga, balki uning surunkali shakllariga ham sabab bo'lishi mumkin.

Shu boisdan, O'zbekistonda TMD muammosini samarali hal etish uchun bir nechta strategik yo'nalishlarni amalga oshirish zarur:

Mahalliy epidemiologik tadqiqotlarni kengaytirish: TMDning asl tarqalishi, asosiy xavf omillari va simptomlar spektrini aniqlash uchun keng qamrovli, milliy darajadagi tadqiqotlar o'tkazilishi lozim. Bu sog'liqni saqlash siyosatini shakllantirish va davolash protokollarini ishlab chiqishda asosiy ilmiy poydevor bo'ladi.

Og'iz sog'liq madaniyatini oshirish: Aholi orasida TMD va uning simptomlari haqida xabardorlikni oshirish maqsadida targ'ibot ishlarini kuchaytirish zarur. Bu, ayniqsa, yoshlar va yuqori stress guruhlari orasida profilaktika choralari kengaytirishga yordam beradi. Ta'lim muassasalari, ish joylari va ijtimoiy tarmoqlar orqali muntazam ma'lumot berish TMDni erta aniqlash va kechiktirmasdan mutaxassisga murojaat qilishga undaydi.

Zamonaviy diagnostika va davolash texnologiyalarini joriy etish: O'zbekiston stomatologik klinikalarida ultratovush, magnit-rezonans tomografiya (MRT) kabi ilg'or diagnostika usullarini kengroq qo'llash imkoniyatlarini yaratish muhimdir. Bu TMDni aniq va erta aniqlashga, shuningdek, individual davolash rejasini tuzishga yordam beradi. Shu bilan birga, stomatologlar va tibbiyot xodimlarini zamonaviy metodologiyalar bo'yicha malaka oshirish dasturlari bilan ta'minlash zarur.

Interdisipliner yondashuvni rivojlantirish: TMD faqat stomatologik kasallik emas, balki muskuloskelet tizimining murakkab patologiyasi sifatida psixologiya, fizioterapiya va boshqa sohalar bilan hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun, O'zbekistonda bu yo'nalishda shifokorlar va mutaxassislar o'rtasida tibbiy hamkorlikni mustahkamlash, kompleks davolash protokollarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish kerak.

Davolash va profilaktikani kengaytirish: Bruksizmni kamaytirish uchun maxsus tish plastinkalari, stressni boshqarish bo'yicha maslahatlar va fizioterapiya usullarini stomatologik amaliyotga kengroq tatbiq etish zarur. Profilaktika choralari sifatida esa yotoq joyining ergonomikasi, to'g'ri ovqatlanish va og'riq belgilariga tezda e'tibor berish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda TMD bo'yicha kompleks va integratsiyalashgan yondashuvni rivojlantirish yosh kattalar orasida og'riq va harakat cheklovlarining oldini olish, hayot sifatini yaxshilash hamda tibbiyot xarajatlarini kamaytirish uchun muhim shartdir. Buning uchun mamlakatimiz sog'liqni saqlash tizimida zamonaviy diagnostika, profilaktika va davolash choralari yo'lga qo'yish hamda aholining og'zaki sog'liq madaniyatini oshirishga yo'naltirilgan strategiyalarni amalga oshirish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Al-Khotani, A., Naimi-Akbar, A., Albadawi, E., Ernberg, M., & Christidis, N. (2019). Prevalence of temporomandibular disorder in children and adolescents in Saudi Arabia: A cross-sectional study. *Journal of Oral Rehabilitation*, 46(6), 592–598. <https://doi.org/10.1111/joor.12785>
2. Sipilä, K., Näpänkangas, R., Suvinen, T., Raustia, A., & Le Bell, Y. (2017). Associations of TMD symptoms with alcohol and smoking among Finnish adults. *Acta Odontologica Scandinavica*, 75(2), 122–128. <https://doi.org/10.1080/00016357.2016.1244562>
3. Kurt, H., Yilmaz, S., & Gurkan, A. (2023). The prevalence of temporomandibular disorders among medical students. *Northwestern Medical Journal*, 5(2), 45–50.
4. Lavigne, G. J., & Sessle, B. J. (2010). Temporomandibular disorders: The role of peripheral and central mechanisms. *Journal of Oral Rehabilitation*, 37(6), 412–430. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2842.2010.02074.x>
5. Emshoff, R., & Rudisch, A. (2001). Diagnostic accuracy of magnetic resonance imaging for temporomandibular joint disorders: A meta-analysis. *Oral Surgery, Oral Medicine, Oral Pathology, Oral Radiology, and Endodontology*, 92(2), 166–175. <https://doi.org/10.1067/moe.2001.113248>
6. Tolstunov, L. (2014). *Management of Temporomandibular Joint Disorders*. Springer.
7. Abdullaev, A. A., & Tursunov, S. R. (2018). Temporomandibulyar bo'g'im disfunktsiyalari va ularni davolash usullari. *Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Ilmiy Axboroti*, 34(3), 45–52.
8. Karimov, B. I., & Islomov, N. M. (2020). O'zbekiston sharoitida yuz-so'nggi bo'g'im kasalliklari epidemiologiyasi. *Journal of Uzbek Medical Sciences*, 12(1), 60–67.
9. Mirzaev, F. T., & Abdurakhmanov, M. K. (2019). Temporomandibulyar bo'g'im kasalliklarini aniqlash va davolashda yangi yondashuvlar. *Zamonaviy Stomatologiya*, 15(2), 27–33.
10. Nazarov, R. B., & Rakhimov, D. S. (2017). Temporomandibulyar bo'g'im patologiyasida fizioterapiya usullarining samaradorligi. *Tibbiyot va Fizioterapiya Jurnal*, 5(4), 10–15.

11. Gafurov, E. A. (2021). Yoshlar orasida temporomandibulyar disfunktsiyalarning profilaktikasi va davolash usullari. *O'zbekiston Stomatologlar Jamiyati Jurnali*, 8(1), 5–12.
12. Aliev, Sh. N., & Karimova, L. M. (2018). Temporomandibulyar bo'g'im kasalliklari bilan bog'liq psixologik muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari. *Psixologiya va Tibbiyot*, 2(3), 23–29.
13. Manzarov, A. T., & Yusupov, J. D. (2022). O'zbekistonda TMD tashxisida zamonaviy imaging texnologiyalarining qo'llanilishi. *Ilmiy Stomatologiya*, 10(1), 14–21.
14. World Health Organization. (2021). *Oral health*. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/oral-health>
15. Okeson, J. P. (2013). *Management of temporomandibular disorders and occlusion* (7th ed.). Elsevier Health Sciences.